

LA HISTÒRIA DE CATALUNYA, AVUI. LA LLARGA EDAT MITJANA

JOSEP M. SALRACH
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Pompeu Fabra

Lliurat el 31 de desembre de 2013. Acceptat el 3 de febrer de 2014

RESUM

L'article presenta una anàlisi de la producció historiogràfica sobre història medieval a Catalunya en els darrers anys. La característica més destacada és la seva diversitat i complexitat, atès que es cultiven diverses temàtiques de manera simultània. Això no obstant, es poden identificar sis escoles o tradicions historiogràfiques on ubicar el gruix de la producció dels nostres medievalistes. Són les escoles o línies d'investigació d'història rural, fiscalitat i finances, arqueologia, alimentació i crisis de subsistència, història de gènere o història de les dones i història del dret i de les institucions.

PARAULES CLAU

Historiografia, Catalunya, història medieval.

The history of Catalonia, today. The long Middle Ages

ABSTRACT

This article analyses the historiographical works produced on medieval history in Catalonia over the last few years. The most outstanding feature is their diversity and complexity as several themes are developed simultaneously. However, six schools or traditions can be identified that cover most of the work carried out by our medieval researchers. These are the schools or lines of research into rural history, taxation and finances, archaeology, food and the crisis of survival, the history of gender or of women and the history of law and of institutions.

KEYWORDS

Historiography, Catalonia, medieval history.

HISTÒRIA RURAL

Com és prou sabut, els estudis de la pagesia, tradicionalment orientats cap a la Catalunya Vella i els remences, van experimentar, després de la Guerra Civil espanyola, un nou impuls arran dels treballs de Jaume Vicens Vives, que mostraven la força de les reivindicacions pageses.¹

Quinze anys després de la mort de Vicens, l'historiador tolosà Pierre Bonnassie donava una empenta renovadora a aquests estudis amb la seva tesi sobre el canvi feudal del segle xi.² Amb aquesta tesi, Bonnassie situava Catalunya en el cor del gran debat sobre el pas de la societat antiga, estatal i esclavista o postesclavista, a la feudal. Situava el punt d'inflexió en el segle xi, i relacionava el canvi, per dalt, amb un seguit de conflictes de poder entre els comtes i la noblesa, d'una banda, i entre nobles i institucions eclesiàstiques, de l'altra i, per baix, amb la violència de la noblesa sobre la pagesia. La noblesa buscava trencar les limitacions que el sistema tradicional li imposava en la confiscació de l'excedent pagès, generat des del segle ix pel creixement de la producció agrària, i, consegüentment, imposar un nou ordre social i polític que li garantís la confiscació ampliada. Per això la tesi de Bonnassie concloïa amb l'estudi del feu i la senyoria: el feu era la fermança del pacte assolit entre comtes i noblesa, que assegurava el nou edifici polític (el principat feudal), i la senyoria era l'àmbit d'exercici del poder i de confiscació de l'excedent pagès que la noblesa aconseguia esgarrapar.

Bonnassie era conscient del poder trencador de la seva tesi i que toparia amb resistències dins i fora de Catalunya. També sabia que havia deixat qüestions per resoldre o, més aviat, aprofundir, i camps per explorar. Per això va orientar el seu principal deixeble a casa nostra, Lluís To, cap a l'estudi de la transformació de les estructures familiars de la pagesia, que ell havia negligit, i d'aquí cap a l'estudi del mas com a cèl·lula bàsica del món rural, nexa d'unió entre la

1. Pensem sobretot en Jaime VICENS VIVES, *Historia de los remensas (en el siglo xv)*, Barcelona, 1944. Reeditada en petit format per l'editorial Vicens Vives el 1978.

2. Pierre BONNASSIE, *La Catalogne du milieu du xe a la fin du xie siècle*, Tolosa de Llenguadoc, Université de Toulouse – Le Mirail, 1975-1976, 2 vol.

figura de l'hereu i la servitud que lliga el pagès al mas i a la terra. La recerca de Lluís To, presa en conjunt, és al meu entendre el complement necessari de la tesi de Bonnassie, que actualitza, aprofundeix en aspectes essencials i perllonga fins al segle XIII.³ Actualment, Lluís To i el seu company a la Universitat de Girona, el professor Pere Ortí, avancen amb els seus deixebles cap als segles XIV i XV, que estudien des de la perspectiva de la microanàlisi local i regional. El millor resultat és avui la investigació d'Elvis Mallorquí, de la qual parlarem més endavant.

Un altre deixeble de Pierre Bonnassie, el rossellonès Aymat Catafau, ha estudiat l'origen dels pobles, és a dir, de les comunitats rurals del Rosselló a través de l'hàbitat concentrat de les sagreres, sorgides precisament del joc de forces que el canvi feudal va desfermar.⁴

Durant els darrers vint o vint-i-cinc anys la tesi de Bonnassie ha impulsat i orientat la recerca d'història rural medieval a casa nostra. I encara avui és un punt de referència obligat, i un model estimulants per a estudis que el confirmen, matisen i critiquen. Malgrat les crítiques, de moment no hi ha un model alternatiu que expliqui millor els orígens del sistema feudal a Catalunya; d'aquí que fins i tot els que el critiquen n'acceptin implícitament l'essencial del model en les seves obres.

De fet, els estudis del darrer quart de segle han tractat, en general, qüestions més concretes o han escollit investigar àmbits geogràfics més limitats que els investigats pel mestre tolosà. Era l'opció lògica. Si a partir d'allà on Bonnassie havia situat el nivell de coneixements es volia seguir avançant calia, almenys de moment, aprofundir en el particular més que perdre's en el general. Així molts historiadors, alguns sumant a la recerca documental el treball arqueològic, han estudiat i investigat una munió de temes, tots ells vinculats d'una manera o altra al món rural. Pensem en temes com les estructures de poblament (masos, viles,

3. Lluís TO FIGUERAS, «Le mas catalan du XIIe siècle: genèse et evolution d'une structure d'encadrement et d'asservissement de la paysannerie», *Cahiers de civilisation médiévale. Xe-XIIIe siècles*, XXXVI, 2 (abril-juny 1993), p. 151-177; Lluís TO FIGUERAS, «Señorío y familia: los orígenes del "hereu" catalán (siglos X-XII)», *Studia Historica-Historia Medieval*, XI (1993), p. 57-79; Lluís TO FIGUERAS, *Familia i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, i Lluís TO FIGUERAS, «Servitude et mobilité paysanne: les origines de la "remença" catalane (XIIe-XIIIe siècle)», *Mélanges de l'École Française de Rome*, t. 112-2 (2000), p. 827-865.

4. Aymat CATAFAU, *Les celleres et la naissance du village en Roussillon (Xe-XVe siècles)*, Perpinyà, Presses Universitaires de Perpignan / Llibres del Trabucaire, 1998.

JOSEP M. SALRACH

parròquies), les transformacions del paisatge, l'aprofitament dels comunals, la viticultura, les infraestructures (molins i ferreries), el mercat de productes i els mercats de la terra, el crèdit i la renda, els contractes agraris, els capbreus, la tipologia i evolució de les rendes, la justícia senyorial, l'alimentació de pagesos i senyors, etc.

Sense pretensions d'exhaustivitat, alguns noms s'han d'esmentar, a més de Lluís To, Pere Ortí i Aymat Catafau. Pensem en Víctor Farías i Ramon Martí, que, com Catafau, han investigat el poblament concentrat de les sagreres, només que ells ho han fet a les diòcesis de Girona i Barcelona,⁵ en Jaume Vilaginés, que ha estudiat el Vallès d'aquests segles centrals de l'edat mitjana i s'ha interessat especialment per les transformacions del paisatge i l'alimentació;⁶ en Pere Benito, que ha analitzat la senyoria al territori de l'antic comtat de Barcelona, amb la visual posada preferentment en els drets dominicals i la tinença de la terra, tal com es desprenen dels primers capbreus i dels contractes agraris,⁷ i en arqueòlegs com Jordi Bolòs, interessat en les restes d'antics masos i molins, i autor d'una pionera monografia sobre història del paisatge català.⁸ Nosaltres mateixos, si ens permeteu la vanitat, hem treballat sobre els orígens i l'evolució del mercat de la terra, i els conflictes per la terra i l'excedent en els segles IX-XII.⁹

A mitjan anys noranta, quan ja feia vint anys de l'obra de Bonnassie, Víctor Farías, professor de la Universitat Pompeu Fabra, es va proposar reprendre el fil de la investigació. Sense qüestionar el paradigma de la mutació feudal, Farías va voler analitzar les estructures implantades al camp en el decurs dels segles XI-XIV. Es tractava, per tant, d'anar en el temps més enllà d'allà on havia anat Bonnassie. L'opció es revelaria encertada perquè va ser llavors, com Lluís To ja

5. Trobareu les referències bibliogràfiques dels treballs d'aquests autors a Víctor FARÍAS, Ramon MARTÍ i Aymat CATAFAU, *Les sagreres a la Catalunya medieval*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2007.

6. Jaume VILAGINÉS, *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (segles X-XII)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

7. Pere BENITO i MONCLÚS, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, Barcelona, CSIC, 2003.

8. Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.

9. Josep M. SALRACH, «El mercado de la tierra en la economía campesina medieval. Datos de fuentes catalanas», *Hispania*, LV/3, núm. 191 (1995), p. 921-952; Josep M. SALRACH, «Pràcticas judiciales, transformación social y acción política en Cataluña (siglos IX-XIII)», *Hispania*, LVII/3, núm. 197 (1997), p. 1009-1048.

havia demostrat en el tema de la família i l'hereu, quan es van establir les bases de la societat rural tradicional a Catalunya.¹⁰ Farías centra l'anàlisi en les quatre institucions clau de la societat rural: el mas, la vila, el mercat i la senyoria. D'aquestes institucions, la vila havia estat examinada des de la perspectiva de la història local, i el mercat quasi era el gran oblidat de la historiografia catalana. El mas i la senyoria, amb l'excepció d'un cèlebre article de Lluís To, havien estat examinats sense posar-los en relació entre sí, i menys amb el mercat i la vila. De forma sistemàtica, Farías examina el que la historiografia ha dit d'aquestes quatre institucions; a continuació identifica i analitza els components principals de cada una, estudia les vinculacions humanes (familiars, veïnals, socials) en el si d'aquestes institucions i, finalment, observa les relacions entre mas, vila i mercat a l'interior de la senyoria, emprant com a fil conductor les classes socials. Ningú, pel que fa als segles XI-XIV, no ho havia fet de forma alhora global i precisa, general i particular.

La publicació al català del llibre de l'historiador nord-americà Paul Freedman sobre els orígens de la remença també va fer el seu efecte a Catalunya, en el sentit d'avivar l'interès per l'estudi de la pagesia i la senyoria de l'època baixmedieval.¹¹ El llibre parteix de l'alta edat mitjana (segles IX-XI), l'època dels «pagesos lliures», segons terminologia del mateix autor; matisa, a continuació, els efectes socials pagesos del canvi feudal, de Bonnassie, en el sentit d'allargar fins als segles XII i XIII el procés d'asserviment o creació de la pagesia de remença; valora especialment la tasca dels notaris del segle XIII en la legitimació i la cristal·lització de la condició servil, i considera la Pesta Negra del segle XIV i els seus efectes com a important per comprendre la força i la posició de pagesos i senyors la vetlla de la guerra remença. El llibre de Freedman és un bon llibre, que posa la visual molt marcadament en el dret i les institucions.

És clar, per comprendre la pagesia medieval cal anar més enllà de les qüestions legals i, en la mesura que es pugui, davallar als aspectes materials de la seva existència i el seu treball: la superfície de les explotacions, el volum de producció, els rendiments, la productivitat del treball, la marxa de la sostracció, els processos de diferenciació social i els nivells de vida. Des de finals dels vuitanta

10. Víctor FARÍAS, *El mas i la vila a la Catalunya medieval. Els fonaments d'una societat senyorialitzada (segles XI-XIV)*, València, PUV, 2009.

11. Paul H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Vic, Eumo, 1993.

JOSEP M. SALRACH

molts estudiosos s'han esforçat per cobrir aquesta mancança i han fet aproximacions notables, de manera que avui tenim una visió més real de les condicions de vida de la pagesia. Ja el 1990 Maria Josep Castillo havia escrit, com a tesi de llicenciatura, una monografia local d'Argentona i Vilassar, que és un estudi remarcable de dos capbreus amb l'ajut dels quals l'autora ressegueix l'evolució de les possessions familiars de dues comunitats rurals de la senyoria dels Desbosch en el trànsit de l'edat mitjana a la moderna.¹² La tesi de Coral Cuadrada sobre el Maresme, publicada el 1988, també incidia sobre aquestes qüestions, bé que les situava en una panoràmica més general de la vida pagesa en aquesta comarca i en una cronologia més àmplia, que comprenia el creixement i la crisi medievals.¹³ La perspectiva regional i global (població, producció, senyoria, parròquia, família, paisatge) és també l'adoptada per Assumpta Serra en la seva monografia sobre el Collsacabra.¹⁴ Però seria Mercè Aventín, amb la seva tesi centrada en el Vallès Oriental dels segles XIII-XVI, qui aportaria la novetat més significativa d'aquests anys pel que fa al camp català baixmedieval.¹⁵ Contravenint els historiadors que «primitivitzen» la pagesia i ignoren el que els historiadors de l'edat moderna han escrit sobre els processos de diferenciació pagesa, Aventín es capbussa en les estratègies econòmiques seguides per sectors dinàmics de la pagesia del Vallès per consolidar o millorar la seva posició econòmica. De retruc, la mateixa documentació, que en gran mesura és documentació de les cases de pagès, li mostra que els processos d'ascens van acompanyats d'endeutaments, empobriments i fallida d'explotacions, és a dir, del descens d'altres famílies. La lectura d'Aventín és la d'unes comunitats que gestionen els seus afers amb autonomia i capacitat de gestió, de manera que per a elles l'estructura senyorial és un ròssec, una superestructura molesta, explotadora, però no paralitzant. En un intent de demostrar-ho calcula les despeses familiars en dots, és a dir, en estratègies familiars d'ascens social, i troba que són molt més altes que el que han satisfet en redempcions de servituds. Seguint una pauta de conducta que de

12. Maria Josep CASTILLO I EZQUERRA, *Argentona i Vilassar a cavall de dues èpoques*, Argentona, L'Aixernador, 1990.

13. Coral CUADRADA, *El Maresme medieval: les jurisdiccions baronials de Mataró i Sant Vicenç / Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1988.

14. Assumpta SERRA I CLOTA, *La comunitat rural a la Catalunya medieval: Collsacabra (s. XIII-XVI)*, Vic, Eumo, 1990.

15. Mercè AVENTÍN I PUIG, *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès Oriental, segles XIII-XVI*, Barcelona, Columna, 1996.

manera incomprensible és insòlita en la nostra professió, Aventín intenta saber què representaven en termes de nivell de vida les càrregues i les despeses que assumien o a què es veien obligades les famílies pageses. Per calcular-ho, indexa els valors monetaris de rendes, censals, dots i altres despeses al valor del blat en el mercat en cada moment. Per fer-ho, empra dades del preu del blat als mercats de Granollers i Sant Celoni, i de Barcelona, procedents aquestes de treballs de Pere Ortí i Emili Giralt. I no s'està de recordar, quan fa la indexació, la quantitat de blat que les persones adultes consumien de mitjana a l'any. La seva és doncs també, en certa manera, una aproximació als nivells de vida de la pagesia.

Des d'una altra perspectiva, en relació amb el món rural i la senyoria al camp, són també molt renovadors els treballs de Josep Fernández Trabal i Elvis Mallorquí. La monografia de Fernández Trabal sobre els Bell-lloc és un treball excel·lent que té el mèrit de vincular, en una mateixa anàlisi, el camp i la ciutat, els interessos mercantils i els agraris.¹⁶ El punt de vista adoptat per aquest historiador és excepcional perquè, tret de les monografies sobre senyories d'Església, no hi ha investigacions serioses de senyories o grans patrimonis laics fets des de la perspectiva dels seus titulars. Tradicionalment els historiadors han analitzat la senyoria al marge de la senyoria, és a dir, n'han examinat els components de base (pagesos, masos, viles, mercats, monopolis, servituds) desvinculant-los del poder senyorial específic en cada cas. Josep Fernández inverteix la perspectiva i l'orientació de la recerca: estudia l'ascens d'una família de ciutadans cap a la noblesa, la progressió dels seus negocis (de pellissers i mercaders) i la final conversió en rendistes i terratinents posseïdors de senyories, que gestionaven amb criteris d'especialització productiva i vinculació al mercat.

La recerca d'Elvis Mallorquí és important metodològicament pel que representa d'aproximació a l'universal a través del particular. El seu llibre sobre les Gavarres i la seva tesi sobre la parròquia i la societat rural són, en aquest sentit, i també temàticament, innovadors.¹⁷ A les Gavarres estudia molt bé les estructures de poblament (masos i *celleres*), enquadrament i sostracció (parròquies i

16. Josep FERNÁNDEZ I TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona 1267-1533*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

17. Elvis MALLORQUÍ, *Les Gavarres a l'Edat Mitjana: poblament i societat d'un massís del nord-est català*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2000; Elvis MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, Barcelona, Fundació Noguera, 2011.

JOSEP M. SALRACH

senyories), i mostra la importància de la crisi del segle XIV a través de la caiguda demogràfica. Però voldríem destacar la vàlua de la seva recerca sobre la funció de la parròquia en relació amb la senyoria i el medi pagès. Tots els medievalistes, en un moment o altre, havíem parlat del paper de la parròquies en la vida rural dins i fora de les senyories. Qui més qui menys intuïa o creia observar que la parròquia era essencial en la vida comunitària, i que la seva funció no es limitava a l'auxili espiritual i als actes que emmarcaven els tres moments claus de l'existència (naixement, casament i defunció). Mercè Aventín ja havia vist que a les parròquies, i específicament en la fundació dels aniversaris, hi funcionava un mercat o flux de crèdit rural que devia jugar algun paper en el desenvolupament econòmic de les comunitats. Però és Elvis Mallorquí qui, centrant l'estudi en les parròquies, en mostra les múltiples funcions, entre les quals l'ajuda mútua i la possible creació d'institucions semblants als pallols que tenien per objectiu fer front a les crisis cícliques de subproducció. De tota manera, el més nou de la recerca d'aquest historiador, autèntica revolució en el nostre panorama historiogràfic, és l'estudi del delme, que era la més important de les rendes satisfetes pels pagesos en època feudal, objecte moltes vegades d'un complex repartiment entre el clergat local, els bisbes i la noblesa, amb el benentès que en moltes parròquies de senyories laiques n'era la noblesa la principal beneficiària.¹⁸

Amb Mallorquí hem entrat en el camp de la relació entre institucions eclesiàstiques, pagesia i senyoria, que és potser la parcel·la on s'han multiplicat més els estudis. Per no allargar-nos, esmentarem els llibres de Lluís To i Tomàs López Pizcueta sobre el monestir de Cervià i la Pia Almoïna de Barcelona respectivament, i ens referirem amb més deteniment a la recerca de Rosa Lluch sobre els remences de l'Almoïna de Girona.¹⁹ D'aquest treball se n'ha de destacar l'estudi del procés d'asserviment fet a través de l'anàlisi dels homenatges i els reconeix-

18. ELVIS MALLORQUÍ, *El Llibre Verd del Bisbe de Girona (1362-1371): el delme i l'estructura feudal de la Diòcesi de Girona*, Girona, Diputació de Girona, 2011. Sobre el delme de Girona també nosaltres havíem fet un modest treball d'investigació: JOSEP M. SALRACH, «Disputes i compromisos entre l'Església de Girona i la noblesa: notes d'unes difícils relacions (segles XI i XII)», *Anuario de estudios medievales*, 29 (1999), p. 927-957.

19. LLUÍS TO FIGUERAS, *El monestir de Santa Maria de Cervià i la pagesia: una anàlisi local del canvi feudal*, Barcelona, Fundació Vives i Casajuana, 1991; TOMÀS LÓPEZ PIZCUETA, *La Pia Almoïna de Barcelona (1161-1350). Estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, i ROSA LLUCH BRAMON, *Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2005.

ments de domini, un tipus de font poc estudiada, que ha permès a Rosa Lluch calcular els efectius demogràfics de la senyoria de l'Almoina. També s'ha de remarcar l'examen detallat dels mals usos, del qual en sobresurt la significació i la importància econòmica d'aquestes tares característiques de la servitud. Importància especial tenen en aquesta obra els capítols dedicats a la servitud dins i fora del mas. En ells la preocupació dominant és la mobilitat o immobilitat de la pagesia i, per consegüent, la seva capacitat de prendre iniciatives econòmiques que impliquessin canvis en la unitat d'explotació (compra-venda de terres) o en el sistema de treball. L'autora contraposa la servitud del mas, no tan desavantatjosa com es creia, amb la condició remença d'habitants de viles i ciutats, un tema fins ara pràcticament desconegut.

Quant als grans monestirs catalans, titulars d'importants senyories, voldríem recordar que Lídia Donat ha treballat sobre els monestirs d'Amer i Sant Feliu de Guíxols,²⁰ com nosaltres mateixos ho hem fet sobre Sant Cugat,²¹ encara que potser les monografies més completes són les de Poblet, d'Agustí Altisent i Jaume Santacana, i de Santes Creus, d'Antoni Casanovas.²² I, ja que parlem de la Catalunya Nova, no s'haurien d'oblidar les tesis de Pascual Ortega i Josep Serrano sobre les comandes dels ordes militars del Temple i de l'Hospital a Ascó, Orta, Miravet i Vilalba, i les baronies de Flix i Entença.²³

En fi, qui vulgui completar aquest repàs parcial sobre la historiografia del món rural català medieval i els seus components humans i materials farà bé de consultar el volum 2 de la *Història Agrària dels Països Catalans*.²⁴ Conside-

20. Lídia DONAT PÉREZ, «Contractes “ad laborandum” i establiments de masos després de la Pesta Negra (1349)», a Rosa CONGOST i Lluís TO, *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 125-150.

21. Josep M. SALRACH, «Formació, organització i defensa del domini de Sant Cugat en els segles X-XII», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 13 (1992), p. 127-173.

22. Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, L'Espluga de Francolí, Abadia de Poblet, 1974 (vegeu la bibliografia de l'autor a les p. 656-657); Jaime SANTACANA TORT, *El monasterio de Poblet (1151-1181)*, Barcelona, CSIC, 1974, i Antoni CARRERAS I CASANOVAS, *El monestir de Santes Creus, 1150-1200*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1992.

23. Pascual ORTEGA PÉREZ, *La sociedad de las tierras del Ebre: el señorío templario y hospitalario de Ribera d'Ebre y Terra Alta (1150-1350)*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, 1995 (tesi Doctoral inèdita); Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX): comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Vilalba, i baronies de Flix i d'Entença*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000.

24. Emili GIRALT I RAVENTÓS (dir.) i Josep M. SALRACH (coord.), *Història agrària dels Països Catalans. II. Edat Mitjana*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, Universitat de Barce-

JOSEP M. SALRACH

rem que també és convenient repassar les actes dels congressos sobre «Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans» que se celebren periòdicament a Alguaire i que edita l'Institut d'Estudis Ilerdencs, i estar al corrent, a través del butlletí *Mestall*, del que fa l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.

En general, fins avui els historiadors del món rural s'han preocupat més pel contingut que pel continent, per l'estructura que per la superestructura, pels pagesos que pels senyors. No hi ha gaires monografies globals de senyories que contemplin tots els principals actors, senyors, agents i pagesos. Conseqüentment, en sabem poc de l'administració de les senyories, sobretot de la noblesa i els ciutadans, i de les estratègies seguides per superar les crisis i consolidar-se. Tampoc en sabem gran cosa de la justícia senyorial a la baixa edat mitjana. Quasi tot el que en sabem està recollit en el llibre de Víctor Ferro sobre el dret públic català,²⁵ una obra excel·lent escrita des de la perspectiva tradicional de la història del dret i de les institucions, sense els enfocaments antropològics que avui imperen. Jaume Oliver és dels pocs que ha escrit alguna cosa sobre la justícia des d'aquesta perspectiva.²⁶ Els estudis interns de les senyories, que posen la visual en la pagesia, es preocupen més per la seva condició jurídica i les seves servituds i formes de sostracció que per les condicions materials d'existència, el nivell de vida i els processos d'ascens i descens social. Seria important estudiar més les compravendes de terres, rendes i censals, els processos d'endeutament i acumulació, els dots i les herències.

No voldríem acabar aquest repàs sobre els estudis d'història del món rural a la Catalunya medieval sense fer esment del recull d'articles de Gaspar Feliu sobre aquesta temàtica, que fa poc ha editat Publicacions de la Universitat de València.²⁷ Feliu és un gran coneixedor de les fonts escrites, que analitza amb

---

lona, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat de Girona, Universitat de les Illes Balears, Universitat Jaume I, Universitat de Lleida, Universitat Pompeu Fabra, Universitat Rovira i Virgili i Universitat de València, 2004.

25. VÍCTOR FERRO, *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987.

26. JAUME OLIVER, «Jutjar i castigar a la vall d'Àneu a l'Edat Mitjana», a J. I. PADILLA (dir.), *L'esperit d'Àneu. Llibre dels costums i ordinacions de les Valls d'Àneu*, Esterri d'Àneu, Consell Cultural de les Valls d'Àneu, 1999, p. 31-46.

27. GASPAR FELIU, *La llarga nit feudal. Mil anys de pugna entre senyors i pagesos*, València, PUV, 2010.

una cura especial, cosa que li permet introduir matisos i proposar alternatives, que cal tenir molt en compte, al paradigma de Bonnassie sobre l'alodialitat i la llibertat pagesa, la mutació feudal i els orígens de les servituds, i a algunes de les idees de Vicens Vives sobre la problemàtica remença.

FISCALITAT I FINANCES: LES BASES MATERIALS DEL PODER

Mentre en els estudis d'història de la societat rural a Catalunya es pot retrocedir fins al segle XIX per cercar-hi els orígens, en el que fa referència a la fiscalitat no es pot anar tan lluny, ni de bon tros. No s'ha d'anar més enrere de Jaume Vicens perquè va ser ell qui els anys cinquanta va animar el que en podríem dir les primeres recerques sobre aquest tema, i qui va donar entrada als primers resultats en la seva revista *Estudios de Historia Moderna*. Els investigadors van ser llavors estrangers. Pensem en la *maîtrise* de Maurice Berthe sobre les finances de la Generalitat, i en els articles d'Yvan Roustit i Jean Broussolle; el primer, sobre la consolidació del deute públic a Barcelona a mitjan segle XIV, i el segon, sobre les impositcions municipals de Barcelona de 1328 a 1462. Després, mort Vicens, el tema de la fiscalitat va restat mig en l'oblit durant els anys seixanta fins que en els setanta Manuel Sánchez, sota la direcció de Manuel Riu, va emprendre la realització d'una tesi doctoral en què el tema central era els subsidis demanats i recaptats per Alfons el Benigne (1327-1336) per a la seva fracassada campanya contra el regne nassarita de Granada. La tesi es va llegir el 1974.²⁸ Producte d'aquesta tesi va ser un article sobre *questia* i subsidis, pioner en la matèria.²⁹ De fet, aquí començava tot, perquè, al cap d'uns anys, Manuel Sánchez deixava la Universitat de Barcelona, on ensenyava, per entrar al CSIC i lliurar-se de ple a la recerca. Aquí portaria a cap l'aventura investigadora més important del medievalisme català dels darrers trenta anys, consistent a descobrir i avaluar les bases materials del poder, la fiscalitat i les finances de la monarquia, la Generalitat i els municipis de Catalunya en els segles XIV i XV. La tasca

28. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La Corona de Aragón y el Reino Nazarí de Granada durante el siglo XIV: las bases materiales y humanas de la cruzada de Alfonso IV (1329/1335)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1974. Tesi Doctoral inèdita.

29. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «*Questie*» y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV: el subsidio para la cruzada granadina: 1329-1334, Barcelona, Facultad de Ciencias Económicas. Departamento de Historia Económica – Instituto Municipal de Historia, 1977.

JOSEP M. SALRACH

era difícil perquè gairebé no hi havia precedents, i per fer-ho calia entrar en una casuística superespecialitzada, i amb una documentació en gran mesura desconeguda, i un llenguatge tècnic per explorar i conèixer. Però pagava la pena. Fins llavors els historiadors havien estudiat les expressions del poder però no el seu sosteniment, allò que feia possible l'acció, i que explica, si és el cas, la inacció.

Durant aquests anys Manuel Sánchez ha desenvolupat una recerca personal, en gran mesura exploratòria, d'obertura de camins, de la qual es pot veure un bon tast en un recull publicat el 2003.³⁰ Però el més important per a la bona marxa de la nostra historiografia és que ha creat escola. Ho ha fet formant historiadors i donant-los veu i plataforma de llançament, coordinant la publicació col·lectiva de molts dels seus treballs, organitzant col·loquis i congressos dels quals, ultra fer-hi aportacions personals molt importants, n'ha editat les actes,³¹ i redactant una petita i meravellosa síntesi sobre els orígens de la fiscalitat d'Estat a Catalunya³² que recull molts dels guanys assolits per la seva escola. El grup d'investigadors formats sota la seva direcció ha escrit algunes de les tesis més renovadores dels darrers anys. Pensem en Pere Ortí, autor d'una tesi sobre les rendes patrimonials del rei i la fiscalitat reial a Barcelona en els segles XII-XIV;³³ en Pere Verdés, autor d'una tesi sobre la política fiscal i les estratègies financeres portades a cap pel municipi de Cervera a finals de l'edat mitjana i principi de la moderna;³⁴ en Jordi Morelló, autor d'una monumental tesi sobre fiscalitat

30. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV: estudios sobre fiscalidad y finanzas reales y urbanas*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Milà i Fontanals, Departamento de Estudios Medievales, 2003.

31. *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Milà i Fontanals, 1993; *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, Casa de Velázquez, 2006; *El món del crèdit a la Barcelona medieval*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, 2007; *La Deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Milà i Fontanals, Departamento de Estudios Medievales, 2009; *El dinero de Dios: iglesia y fiscalidad en el occidente medieval (siglos XIII-XV)*, Madrid, Ministerio de Economía y Hacienda – Instituto de Estudios Fiscales, 2011.

32. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Vic, Eumo, 1995.

33. Pere ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Milà i Fontanals, 2000.

34. Pere VERDÉS, «Per ço que la vila no vage a perdició»: *la gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1387-1516)*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institución Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievals, 2004.

i finances a les viles de Reus i Valls;³⁵ en Vicent Baydal, autor d'una tesi molt renovadora, que uneix fiscalitat i ideologia política en la recerca dels orígens medievals de la identitat valenciana,³⁶ etc. Val a dir que, entre les aportacions de les noves promeses del grup, hi ha la tesi en marxa, que s'espera per a 2015, d'Albert Martí sobre fiscalitat i finances a la vila de Castelló d'Empúries.

L'evolució de l'escola és fàcil d'explicar. El mestre del grup, Manuel Sánchez, va començar, com s'ha dit, per estudiar els mecanismes fiscals de la monarquia per portar a terme les empreses bèl·liques que es proposava. Com que aquests mecanismes passaven per les peticions de subsidis i donatius a les corts i els parlaments, i, si aquests no eren suficients, al recurs als béns i les rendes del Patrimoni Reial, l'estudi es va estendre a l'examen sistemàtic de les actes i els capítols de Cort (del qual n'és un bon exemple l'edició dels capítols del donatiu del període 1288-1384, feta conjuntament per Manuel Sánchez i Pere Ortí)³⁷ i a l'estudi dels béns i els drets del Reial Patrimoni, amb els corresponents comptes de les batllies i l'actuació del batlle general. Atès que les viles i les ciutats del domini reial eren les primeres a les quals el monarca s'adreçava per demanar ajut, és lògic que la recerca de l'escola posés immediatament la visual en la microanàlisi local. Com s'ho feien les viles i ciutats per aplegar els diners que prometien i donaven al rei? Aquesta era la qüestió. La resposta passava per entrar al arxius municipals i de protocols on l'escola ha descobert l'estreta relació, de causa-efecte, entre les demandes reials, el naixement i el desenvolupament del deute públic municipal, i finalment, per fer-hi front, la creació de les imposicions municipals, és a dir, el naixement de la fiscalitat pròpiament municipal. I és clar, com que aquesta fiscalitat local va haver de ser posada al servei del deute que les demandes dels reis havien motivat, la monarquia va haver de desenvolupar una fiscalitat pròpia i diferenciada, una fiscalitat directa de la qual els fogatges, les talles i els manifestos o llibres d'estimes en són potser

35. Jordi MORELLÓ, *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona, Reus i Valls, segles XIV i XV*, Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institució Milà i Fontanals, 2001.

36. Vicent BAYDAL, *Els Fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250 – c. 1365)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2011 (Tesi Doctoral inèdita).

37. Manuel SÁNCHEZ i Pere ORTÍ, *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu, 1288-1384*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1997.

JOSEP M. SALRACH

el millor testimoni. Aquest és el camp que cobreix l'escola que des del CSIC encapçala Manuel Sánchez.

El seu treball és singularment important per moltes raons: perquè dona un gir copernicà a la història política tradicional en mostrar l'estreta relació entre l'acció de govern i la societat o, millor dit, en mostrar el cost social de l'activitat política i militar, en mostrar descarnadament la injustícia primària de la societat feudal plenament organitzada per a la confiscació de l'excedent i en mostrar el que va suposar per a les classes populars el cost de la crisi. Hi ha qui creu que l'endeutament creixent de les institucions durant el segle XIV va ser beneficiós a la llarga perquè va activar la circulació del diner i va impulsar els negocis, però els que defensen aquesta posició obliden que els homes no viuen en el llarg termini i que el preu de l'ajustament, a curt termini, el van pagar les classes populars a través de l'augment de la sostracció, l'atur i la pobresa. Heus aquí per què pensem que l'escola d'historiadors fiscalistes del CSIC és el millor que ens ha passat en el panorama del medievalisme els darrers vint anys.

ARQUEOLOGIA: RECERCA I ESTUDI DE RESTES MATERIALS

Tradicionalment els medievalistes han treballat amb fonts narratives i documents. No per això han deixat de mirar el paisatge i les restes materials conservades, sobretot les monumentals d'interès artístic. Ho han fet, generalment, per trobar-hi i interpretar testimonis del passat, que els servissin per corroborar les conclusions a què la recerca en fonts escrites els portava. L'arqueologia medieval és, sobretot avui, una altra cosa. Parlem-ne.

Els orígens de l'arqueologia medieval com a activitat diferenciada de la historiografia devia començar els anys cinquanta quan un prehistoriador reconvertit en medievalista, el professor Alberto del Castillo, des de la Universitat de Barcelona, va emprendre campanyes d'excavacions més o menys sistemàtiques en jaciments medievals. La tècnica, manllevada de prehistoriadors i arqueòlegs especialitzats en món antic, Castillo va transmetre-la al seu deixeble, Manuel Riu³⁸, que la va desenvolupar en més excavacions encara al llarg de la seva vida acadèmica i investigadora. El coneixement que Riu va assolir llavors sobre la civilització material de les societats medievals de Catalunya, sobretot en el món

38. Manuel Riu, que també havia estat deixeble de Jaume Vicens Vives i dirigit la revista *Índice Histórico Español*, va morir a Sant Llorenç de Morunys el 2 de gener del 2011.

rural, es fa palesa en moltes de les obres que va escriure individualment i en les col·lectives en què va col·laborar. Manuel Riu va practicar sobretot la microanàlisi arqueològica, és a dir, l'excavació i l'estudi de jaciments concrets, sobretot necròpolis, estructures castrals, monestirs, poblats i primitives masies, tasca de la qual n'ha restat el testimoni de les memòries d'excavacions, no pas totes publicades. Al seu voltant, en el decurs de les campanyes d'excavacions, es va anar formant una escola d'arqueologia de la qual en són avui els representants més pròxims i coneguts Imma Ollich, Iñaki Padilla³⁹ i Marta Sancho, tots tres professors de la Universitat de Barcelona, i potser també, encara que més en la distància, Jordi Bolòs.

Imma Ollich ha centrat l'activitat arqueològica sobretot en el poblat de l'Esquerda, a les Masies de Roda, un jaciment de la Catalunya central amb una cronologia que es remunta a l'època ibèrica i que cobreix quasi tota l'edat mitjana.⁴⁰ Amb les seves col·laboradores, Maria Ocaña i Montserrat Rocafiguera, Imma Ollich ha convertit l'Esquerda en un laboratori experimental on any rere any es cultiven cereals a la manera medieval i se n'estudien els rendiments i la qualitat. Ollich ha excavat també a la ciutat de Vic, en estructures antigues i medievals, al monestir de Lluçà, en enterraments del claustre, i al castell de Taradell, i actualment participa en l'excavació del poblat de Santa Creu de Rodes, a l'Alt Empordà, un indret d'especial interès per a l'alta edat mitjana.

Iñaki Padilla, el segon dels deixebles de Manuel Riu, que hem presentat, va fer l'aprenentatge d'arqueòleg al costat del mestre, de qui va aprendre la importància de l'estudi de la ceràmica com a element clau de datació i testimoni d'influències culturals, tradicions i qualitat de vida, aprenentatge que es pot rastrejar en les seves excavacions de tallers ceràmics: el més recent, el de Cabrera d'Anoia. Ben aviat, a través de Riu, Padilla va heretar, podríem dir, del fundador de l'escola, Alberto del Castillo, l'encàrrec de continuar la recerca arqueològica que aquest només havia iniciat a les terres altes de Castella. Es tractava aquí d'observar i demostrar arqueològicament la continuïtat del poblament i, si era el cas, de l'organització social i política, a les terres burgaleses de la conca del riu

39. Hem de lamentar la mort d'aquest arqueòleg, amb qui ens unia una forta amistat, esdevinguda recentment, en plena maduresa, el 7 de desembre de 2012.

40. Imma OLLICH i Montserrat DE ROCAFIGUERA, *L'Oppidum ibèric de l'Esquerda: campanyes 1981-1991: les Masies de Roda de Ter, Osona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1994.

JOSEP M. SALRACH

Arlanza, afluent del Duero, en el trànsit de l'antiguitat a l'edat mitjana.⁴¹ Aquest ha estat fins fa ben poc un tema de debat entre historiadors que s'ha resolt, sense gaires proves documentals, a favor més de la continuïtat que de la ruptura, i que només l'arqueologia pot mesurar i tancar adequadament.

Des del punt de vista de l'arqueologia comparativa, el que Padilla i els seus col·laboradors han observat a les terres de l'alt Arlanza pot posar-se en relació amb el que Ollich i els seus troben a l'Esquerda i a Santa Creu de Rodes, i així treure'n més bones conclusions sobre la transició del sistema antic al feudalisme.

Marta Sancho, la més jove dels tres deixebles de Riu, s'ha fet un lloc per mèrits propis entre els especialistes de la metal·lúrgia medieval.⁴² El seu camp de treball són les valls i les muntanyes del Pallars Jussà, on ha convertit el jaciment de la Fabregada (Sant Esteve de la Sarga) en el seu particular laboratori de recerca, a partir del qual ha emprès, però, altres campanyes d'excavacions i investigació al conjunt de la Serra del Montsec, on examina la repercussió de la metal·lúrgia del ferro en l'explotació del bosc i en les formes de poblament i transformació del paisatge en època medieval. Marta Sancho ha fet també l'experiència de l'arqueologia castral en els castells de Mur i Mataplana.⁴³

Pels inicis de la seva formació investigadora, també Jordi Bolòs, professor de la Universitat de Lleida, pot ser considerat membre de l'escola d'arqueologia de Manuel Riu, però la seva evolució i les seves realitzacions personals l'han dotat d'un perfil propi molt acusat. Encara que ha portat a cap algunes campanyes d'excavacions, més aviat s'ha lliurat a l'arqueologia espacial, que practica observant i analitzant el paisatge, els espais de conreu, els camins i el poblament, que interpreta en clau històrica evolutiva.⁴⁴ Aquesta aproximació al passat, des de l'experiència i la mirada de l'arqueòleg, l'ha portat també a fixar-se en el paisatge

41. Iñaki Padilla ha excavat les necròpolis medievals de Revenga i La Cerca i els despoblats de Revenga i Cuyacabras, a la Sierra de los Pinares (Burgos). També, més recentment, ha fet investigacions arqueològiques a la fortalesa medieval d'Ausa Gaztelu, a Zaldibia (Guipúscoa).

42. La seva tesi doctoral, dirigida per Manuel Riu, es va publicar amb el títol *Homes, fargues, ferro i foc: arqueologia i documentació per a l'estudi de la producció de ferro en època medieval: les fargues dels segles IX-XIII al sud del Pirineu Català*, Barcelona, Enginyers Industrials de Catalunya, Associació/Col·legi, 1999.

43. Marta Sancho ha dirigit l'obra col·lectiva *Mur: la història d'un castell feudal a la llum de la recerca històrico-arqueològica*, Tremp, Garsineu, 2009, que mostra fins a quin punt l'arqueologia és la ciència que més bé pot reconstruir les formes de vida material de les societats medievals.

44. Vegeu, per exemple, Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català...*

intramurs de la ciutat de Lleida, i a fer-ne un estudi que relaciona urbanisme i oficis. Per fer-ho, aplica la recepta del mestre, segons la qual el bon arqueòleg ha de ser també un bon documentalista.⁴⁵ Jordi Bolòs ho és, com ho proven les seves edicions dels diplomataris de Serrateix i la Portella. Interessat també en la geografia històrica, és autor, juntament amb Víctor Hurtado, d'una col·lecció d'atles dels comtats catalans dels segles VIII-X, que és una obra única en el seu gènere. La seva realització és fruit d'una recerca documental extraordinària i un coneixement de la toponímia actual i històrica que segurament ningú més no té a Catalunya actualment.

Hem parlat de l'escola d'arqueologia de Manuel Riu primer perquè va arribar abans en el temps, però això no vol pas dir que sigui millor ni pitjor que l'altra escola que hi ha a Catalunya, la de Miquel Barceló,⁴⁶ que té els seus membres més representatius, els professors Ramon Martí i Helena Kirchner, a la Universitat Autònoma. Ramon Martí, que és ensems arqueòleg i documentalista (ho prova la seva edició de pergamins de la seu de Girona), s'ha convertit en un dels grans especialistes de la transició de l'Antiguitat i la formació social islàmica al feudalisme a la Catalunya Vella. El seu gran coneixement de la documentació dels segles IX-XI, unit a l'olfacte d'historiador, li va permetre abans que ningú posar en qüestió no pocs elements dels paradigmes dominants d'Abadal i Bonnassie.⁴⁷ Com a arqueòleg, que interpreta l'organització social de l'espai com a reflex de les relacions socials dominants, els seus punts forts han estat l'estudi de les sagreres, que considera espais de feudalització eclesiàstica, més que de resistència a la feudalització, els *palatia* de la documentació carolíngia que cataloga com a almúnies fiscals del període andalusí i, darrerament, la identificació de les torres rodones, que se suposava aixecades pels romans per vigilar la Via Augusta des de turons propers, i que Martí

45. Jordi Bolòs, *Dins les muralles de la ciutat: carrers i oficis a la Lleida dels segles XIV i XV*, Lleida, Pagès – Ajuntament de Lleida, 2008.

46. Reconegut internacionalment per les seves aportacions metodològiques, particularment en el camp de l'arqueologia hidràulica dels espais islàmics, Miquel Barceló va morir a Portocolom (Felanitx, Mallorca) el 23 de novembre de 2013.

47. El coneixement de la documentació altmedieval que té Ramon Martí es fa evident en la seva tesi doctoral, que dirigí Miquel Barceló: *Els inicis de l'organització feudal de la producció al bisbat de Girona: col·lecció diplomàtica de la Seu, anys 817-1100*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1987.

JOSEP M. SALRACH

considera, en canvi, construïdes pels musulmans, a efectes militars i fiscals.⁴⁸ Potser avui el testimoni més evident de la perspectiva històrico-arqueològica de Ramon Martí sigui la temàtica de les tesis d'alguns dels seus millors deixebles: Jordi Gibert i Cristian Folch.⁴⁹

Mentre Ramon Martí, com dèiem, s'ha decantat per examinar la transició de la formació social islàmica a la feudal a la Catalunya Vella, Helena Kirchner ha centrat els esforços investigadors en la naturalesa de la societat islàmica, posant la visual preferentment en les formes de vida i treball de les classes populars rurals, i en els canvis produïts per al conquesta feudal a Mallorca i també a la Catalunya Nova. Seguint les petjades del mestre, Helena Kirchner s'ha convertit avui segurament en la millor especialista de sistemes hidràulics i tecnologies agràries d'al-Àndalus.⁵⁰ La seva experiència d'arqueologia del món rural andalusí l'ha obtinguda sobretot estudiant assentaments islàmics de les illes Balears, on ha dedicat especial atenció als *qanâts* i als espais irrigats.⁵¹ Per fer-ho ha comptat amb la col·laboració ocasional de Fèlix Retamero, un altre deixeble de Miquel Barceló, que inicialment es va especialitzar en història de la moneda visigoda i comtal.⁵² Helena Kirchner també ha treballat sobre els canvis de l'espai rural en la transició del domini islàmic al feudal a les terres de Tortosa. Aquí ho ha fet en col·laboració amb Antoni Virgili, autor d'una

48. Bona prova de l'esperit innovador de Ramon Martí és el congrés que organitzà el 2006, les actes del qual s'encarregà d'editar: Ramon MARTÍ (ed.), *Fars de l'islam: antigues alimares d'Al-Andalus: actes del congrés celebrat a Barcelona i a Bellaterra els dies 9 i 10 de novembre de 2006*, Barcelona, EDAR, 2008.

49. Jordi GIBERT, *L'Alta Edat Mitjana a la Catalunya Central. Estudi històric i arqueològic de la Conca Mitjana del riu Llobregat*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2011 (Tesi Doctoral inèdita); Cristian FOLCH, *Els territoris del nord-est de Catalunya durant l'Alta Edat Mitjana (segles VI-XI): organització territorial i arqueologia del poblament*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2012 (Tesi Doctoral inèdita).

50. En cert sentit, aquests coneixements, aplicats sobretot a l'arqueologia agrària, expliquen que figuri al capdavant d'una obra col·lectiva titulada *Por una arqueología agraria: perspectivas de investigación sobre espacios de cultivo en las sociedades medievales hispánicas*, Oxford, Archaeopress, 2010.

51. Els trets característics del treball arqueològic d'Helena Kirchner queden ben palesos en la seva tesi doctoral, que dirigí Miquel Barceló: *La construcció de l'espai pagès a Mayurqa: les Valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró*, Palma, Universitat de les Illes Balears, 1997.

52. La seva tesi, que dirigí Miquel Barceló, ha estat publicada amb el títol *La contínua il·lusió del moviment perpetu: la moneda dels «reges», dels «muluk» i dels «seniores» (segles VI-XI)*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2000.

tesi, dirigida per Barceló, sobre la conquesta feudal de Tortosa i la consegüent transformació de la ciutat i el seu entorn rural.⁵³

Finalment, Carolina Batet va estudiar, primer sota la direcció de Ramon Martí i després de Miquel Barceló, l'ocupació feudal de la frontera del comtat de Barcelona, l'anomenada Marca del Penedès. Es tractava de veure, també aquí, la transformació de l'espai en el pas del domini islàmic al feudal, posant en aquest cas sobretot la visual en el resultat final.⁵⁴

Com és fàcil deduir, les dues escoles d'arqueologia s'aproximen al passat des de perspectives diferents. Mentre l'escola de Riu practica preferentment l'arqueologia de camp, amb l'excavació de jaciments concrets corresponents a la societat feudal (castells, monestirs, poblats, tallers de ceràmica, necròpolis), dels quals n'extreu restes que aporten molta informació sobre la civilització material, les activitats productives i la qualitat de vida de les famílies i les comunitats investigades, l'escola de Barceló és més donada a l'arqueologia espacial, amb l'observació de les transformacions de l'hàbitat i el paisatge, que interpreta en funció del teixit de relacions socials pròpies de la formació social estudiada (musulmana o feudal). A l'escola de Manuel Riu li interessa investigar les transformacions experimentades per la societat feudal, sobretot en la primera etapa de la seva història (segles IX-XIII), mentre que a la de Miquel Barceló li preocupa els canvis i els costos humans que va suposar la transició del domini islàmic al feudal. És clar que tot això no és més que una simplificació, però pot ajudar a entendre per què als historiadors no arqueòlegs, com és el nostre cas, ens interessen per igual les aportacions d'ambdues escoles.

No voldríem acabar aquest apartat sense referir-nos a un historiador rosellonès, André Constant, actualment professor a la universitat d'Ais de Provença, que ha tret profit ensems de l'arqueologia i la documentació per construir una

53. Antoni VIRGILI, «*Ad detrimentum Yspanie*»: la conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200), Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona i València, PUV, 2001.

54. La primera recerca de Batet, dirigida per Ramon Martí, porta per títol *Castells termenats i estratègies d'expansió comtal: la marca de Barcelona als segles X-XI*, Barcelona, Institut d'Estudis Penedesencs, 1996. La seva tesi, que dirigí Miquel Barceló, s'ha publicat amb el títol *L'Aigua conquerida: hidraulisme feudal en terres de conquesta: alguns exemples de la Catalunya Nova i de Mallorca*, València, PUV, 2006.

renovadora lectura de la història del massís de les Alberes i el seu entorn entre la baixa antiguitat i l'alta edat mitjana.⁵⁵

ALIMENTACIÓ I CRISIS DE SUBSISTÈNCIA

La història de l'alimentació, que a França va tenir com a capdavanter Jean Louis Flandrin i a Itàlia compta amb Massimo Montanari com a principal representant, té a Catalunya en Antoni Riera, catedràtic de la Universitat de Barcelona, la figura més assenyalada. Riera, que és també historiador del regne de Mallorca⁵⁶ i del comerç i la indústria a la Corona d'Aragó,⁵⁷ i que deu ser un dels pocs experts mundials en sismologia històrica,⁵⁸ es va iniciar com a historiador de l'alimentació fa uns vint-i-cinc anys. Des de bon principi el seu propòsit va ser distingir entre sistemes o règims alimentaris segons els diferents grups socials.⁵⁹ Va començar per l'alta edat mitjana, però ben aviat va ampliar la recerca a la baixa edat mitjana i hi va incloure les crisis de subsistència. A l'estudi de la cuina i la taula dels estaments populars i dels privilegiats hi va afegir també l'alimentació dels monjos i la perspectiva comparada (Itàlia i Espanya). Posteriorment es va interessar per la investigació dels elements que es van afegir a la taula dels occidentals procedents de l'Orient, és a dir, les plantes portades i aclimatades pels àrabs i les espècies importades pels mercaders.⁶⁰ Darrerament estudia les crisis de subsistència en el

55. André CONSTANT, *Du «castrum» à la seigneurie: pouvoirs et occupation du sol dans le massif des Albères et ses marges (IIIe siècle – XIIe siècle)*, Tolosa de Llenguadoc, Université de Toulouse II- Le Mirail, 2005 (Tesi Doctoral dirigida per Benoît Cursente).

56. Així ho indica un dels seus primers treballs: Antoni RIERA, «La corona de Aragón y el reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV. I. Las repercusiones arancelarias de la autonomía balear», *Anuario de estudios medievales*, 14, Barcelona, 1986.

57. Antoni RIERA, «Els orígens de la manufactura tèxtil a la Corona catalanoaragonesa (c. 1150-1298)», a Rafael NARBONA (coord.), *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XV. VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004: XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, València, 2004, 9-14 setembre*, Vol. 1, 2005, p. 821-902.

58. Antoni RIERA, «Catàstrofe, pànic i ritualitat a la baixa Edat Mitjana. La resposta de la societat catalana als terratrèmols de 1427-1428», *Afers: fulls de recerca i pensament*, Vol. 26, núm. 69, 2011, p. 375-408.

59. Ho palesa el seu discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica: Antoni RIERA, *Senyors, monjos i pagesos: alimentació i identitat social als segles XII i XIII*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1997.

60. Antoni RIERA, «Las plantas que llegaron de Levante. Acerca del legado alimentarioislámico en la Cataluña medieval», *Anuario de estudios medievales*, 31, Barcelona, 2001, p. 787-842.

medi urbà i les polítiques de proveïment, sobretot de blat, desenvolupades pels governs municipals a finals de l'edat mitjana.⁶¹

Riera és membre de l'Institut Européen d'Histoire et Culture de l'Alimentation, amb seu a Tours; coordinador de la unitat catalana del màster europeu d'Història i Cultura de l'Alimentació, que imparteixen conjuntament les universitats de Barcelona, Bolonya, Tours i Lliure de Brussel·les; membre de l'equip de redacció de la revista *Food and History*, i investigador principal del projecte «Escassetats, fams i mortaldats a Catalunya a l'edat mitjana. Estudi i corpus documental», finançat per l'Institut d'Estudis Catalans.

En una línia d'investigació relativament propera es troba Pere Benito, professor de la Universitat de Lleida, que va començar estudiant les condicions de vida de la pagesia (violència i renda), i va fer una tesi sobre la senyoria de la terra i la tinença pagesa.⁶² Ben aviat, cap a 1999, va centrar l'atenció en les caresties i fams a la Catalunya rural de l'alta edat mitjana, i successivament, des de vers 2003 fins avui, ha ampliat l'enquesta, ensems cap a la baixa edat mitjana i les ciutats, i hi ha introduït la història comparada de la situació observada a Catalunya amb la de l'Europa continental i mediterrània.⁶³ A diferència d'Antoni Riera, no sembla que a Pere Benito l'atregui especialment la cultura de l'alimentació sinó més aviat la manca d'alimentació. Potser és avui el millor coneixedor de les fams patides pels catalans en època medieval. Seguint les petjades de qui va ser el seu mestre a la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, el professor Pierre Bonnassie, Pere Benito ha establert una cronologia de les fams altmedievals a Catalunya servint-se de les escriptures d'empenyorament i, sobretot, de venda de terres, que resulten especialment nombroses els anys i els mesos de més necessitat, quan els pagesos que no tenien res per menjar manllevaven diner o aliment a préstec i es venien les terres, cosa que no haurien fet si no haguessin estat afamats. Pere Benito ha estat l'investigador principal del projecte *Carestia*,

61. Antoni RIERA, «Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media», a Hipólito Rafael OLIVA i Pere BENITO i MONCLÚS (coord.), *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*, 2007, p. 125-160.

62. Pere BENITO, *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievals, 2003.

63. Aquesta dedicació a l'estudi de fams i caresties es fa ben palesa en l'edició, juntament amb Hipólito Rafael OLIVA, de l'obra col·lectiva *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*, Sevilla, Universidad de Sevilla, 2007, en la qual ambdós tenen treballs remarcables.

JOSEP M. SALRACH

hambre y mortalidad en la Cataluña medieval: explicaciones y representaciones de las crisis de ciclo corto y los malos años, finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació.

No voldríem cloure aquest apartat sense fer esment de Jaume Vilaginés, que va fer, sota la nostra direcció, una tesi ensems d'història regional i de l'alimentació,⁶⁴ i que, pels seus mèrits, forma part del grup d'investigadors que anomenem escola catalana d'historiadors de l'alimentació i les crisis de subsistència. I tampoc seria lògic ometre la nostra personal contribució, de caràcter general i universal, a l'estudi de les crisis de subsistència al llarg de la història.⁶⁵

ELS ESTUDIS DE GÈNERE

Quatre de les nostres historiadores medievalistes, Milagros Rivera, Teresa Vinyoles, Blanca Garí i Elisa Varela, formen part del que podríem anomenar escola d'historiadores de gènere o historiadores de la dona. Les uneix la idea, ben justificada, que la historiografia dominant és masclista, en el sentit que no és sensible a la història de la dona i que, de fet, no reconeix a la dona el paper que li correspon en la història humana. Reclamen, doncs, i practiquen, un canvi de perspectiva que consisteix essencialment a fixar-se en les dones medievals com a col·lectiu i com a individualitats i a estudiar-ne les trajectòries, les realitzacions, els patiments si és el cas i els reptes que van haver de superar per no perdre la seva personalitat i no ser esborrades pel domini dels homes, ja fossin aquests els detentors de l'autoritat familiar (pares i companys) o de l'autoritat social, política o corporativa.

Milagros Rivera és potser la que té una personalitat més marcada en el terreny de la reflexió teòrica i l'afirmació forta de plantejaments. Encara que va començar les seves investigacions els anys setanta en fonts relatives als ordes militars a les fronteres del regne de Castella, ben aviat, a principis dels vuitanta, participava en la fundació a la Universitat de Barcelona del Centre d'Investigació Històrica de la Dona, del qual seria vicedirectora (1988-1991) i directora (1991-1995), centre que després va prendre el nom de DUODA, Centre de

64. Jaume VILAGINÉS, *El paisatge, la societat i l'alimentació...*

65. Una tasca que hem realitzat a través d'un cert nombre d'articles i, sobretot, del llibre *La fam al món, passat i present*, Vic, Eumo, 2009, del qual hi ha també una edició actualitzada, en llengua castellana: *El hambre en el mundo. Pasado y presente*, València, PUV, 2012.

Recerca en Estudis de les Dones, que Milagros Rivera també va dirigir els anys 1995-2001. Des d'aquests centres Rivera ha impulsat els estudis i la docència sobre història de les dones i ha gestionat projectes de recerca, ha dirigit tesis i tesines i ha organitzat congressos i actes acadèmics sobre la problemàtica de la dona en la història i l'actualitat.

Tot i que en el terreny de la investigació s'ha cenyit força als límits del medievalisme (els seus articles ho demostren), el compromís polític amb el feminisme militant, si se'ns permet l'expressió, l'ha portat sovint a desbordar aquests límits en els seus llibres. Així, al costat de llibres de temàtica femenina medieval⁶⁶ o de més ampli horitzó històric,⁶⁷ en la seva bibliografia hi dominen els llibres de reflexió teòrica i reivindicació amb accents de combat.⁶⁸

Milagros Rivera ha dirigit nombrosos projectes de recerca, tots en la línia esmentada dels estudis sobre la dona, i alguns, com els titulats *Historias de vida de mujeres. Corona de Aragón y de Castilla. Fuentes librarias y documentales* (2001-2007), en col·laboració amb investigadores de les Universitats de Girona i Saragossa. El darrer gran projecte que ha dirigit, *La lengua materna en la creación social y artística. Análisis comparado de prácticas femeninas de creación en la Europa medieval y en la contemporaneidad* (2007-2010), il·lustra bé la fidelitat al feminisme i l'evolució investigadora de Milagros Rivera, que uneix el passat medieval amb el present, treu profit de la història comparada i s'obre a l'art com a creació i testimoni de la realitat.

Teresa Maria Vinyoles és, d'alguna manera, la pionera d'aquest grup d'història de les dones perquè la seva tesi de llicenciatura, presentada l'any 1973, va ser la primera del gènere. La seva recerca sempre ha estat estretament lligada a la història de les dones i a tot el que li és proper, sobretot a la Barcelona medieval. Així, ultra estudiar les dones en singular, ha investigat sobre la infància, les marginades, la vida quotidiana i els espais de vida i sociabilitat. Va ser fundadora del Centre d'Investigació Històrica de la Dona de la Universitat de Barcelona, l'actual DUODA, Centre de Recerca en Estudis de les Dones, i amb Milagros

66. Com *Textos y espacios de mujeres. Europa, siglos IV-XV*, Barcelona, Icaria, 1990, i *Juana de Mendoza (h. 1425-1493)*, Madrid, Ediciones del Orto, 2004.

67. Com *La diferencia sexual en la historia*, València, PUV, 2005.

68. Com ara *Nombrar el mundo en femenino. Pensamiento de las mujeres y teoría feminista*, Barcelona, Icaria, 1994; *El cuerpo indispensable. Significados del cuerpo de mujer*, Madrid, Horas y Horas, 1996; *El fraude de la igualdad. Los grandes desafíos del feminismo hoy*, Barcelona, Planeta, 1997 i *Mujeres en relación. Feminismo 1970-2000*, Barcelona, Icaria, 2001.

JOSEP M. SALRACH

Rivera va crear el màster d'Estudis de Dones, on va ensenyar també. La seva extensa producció inclou un conjunt de llibres que avui són de referència obligada⁶⁹ i articles que denoten una admirable sensibilitat i expressen molt bé el seu compromís solidari amb el patiment de les dones a través de la història.⁷⁰ Com les dones medievals que contemplaven el món a través d'una finestra, per recordar un dels seus títols (2002), en l'article «L'amor i la mort al segle XIV: cartes de dones» Maria Teresa Vinyoles també contempla amb ulls femenins, tendrament crítics, les il·lusions i els temors que les barcelonines il·lustrades de la tardor medieval expressaven en la seva correspondència.⁷¹

Des de la Universitat de Girona, on exerceix la docència, Elisa Varela manté vincles estrets amb el grup d'historiadores de la dona a través de DUODA, centre d'estudis del qual n'ha tingut la vicedirecció. Molts dels projectes de recerca que ha dirigit a Girona han estat integrats en la xarxa de projectes d'aquest centre, com per exemple el «Projecte Duoda. Biblioteca Virtual Duoda». És la creadora a la Universitat de Girona del Seminari d'Història de les Dones: Teories i mètodes de la Història Feminista. La seva producció és més diversa i potser rica de matisos que la d'altres membres de l'escola. Paleògrafa ensem que historiadora de formació, i molt vinculada a l'escola paleogràfica de Barcelona, va treballar amb Josepa Arnall, de qui n'ha conservat el llegat, i ha col·laborat amb Ignasi Bages en treballs de paleografia. Atesa aquesta formació de base, moltes de les seves recerques concerneixen la cultura escrita, entre la qual la dels mercaders,⁷² que és el camí que l'ha apropat a Itàlia, i concretament a les

69. Maria Teresa VINYOLES, *Les barcelonines a les darrerries de l'edat mitjana (1370-1410)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976; Maria Teresa VINYOLES, *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Centre de Publicacions, Intercanvi Científic i Extensió Universitària, 1986; Maria Teresa VINYOLES, *Història de les dones a la Catalunya medieval*, Lleida, Pagès i Vic, Eumo, 2005; i Maria Teresa VINYOLES, *Les veus de les malmariadades*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2011.

70. Com «Petita biografia d'una expòsita barcelonina del segle XV», a *Homenatge a la memòria del prof. Emilio Sáez*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Centre d'Estudis Medievals de Catalunya, Institució Milà i Fontanals, 1989.

71. Maria Teresa VINYOLES, «L'amor i la mort al segle XIV: cartes de dones», a *Miscel·lània de textos medievals*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievals, 1985, p. 111-198.

72. La seva tesi, dirigida per Carme Batlle, concretament va versar sobre *El control de los bienes: los libros de cuentas de los mercaderes Tarascó: 1329-1348*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1995 (Tesi Doctoral inèdita).

universitats i els centres d'estudi de Sardenya, on manté profitosos contactes. Com altres membres de l'escola, s'ha manifestat oberta a la col·laboració interdisciplinària, especialment amb els historiadors de l'art, amb els quals treballa eficaçment. Aquesta diversitat de fronts no és, però, eclecticisme perquè, d'alguna manera, la militància feminista emergeix com a dominant en el conjunt de la seva producció escrita i en treballs en suport electrònic com el realitzat amb Milagros Rivera: *La diferencia sexual: textos escogidos* (revista *Duoda*, 2/30, 1991-2006).

Per la seva part, Blanca Garí, professora de la Universitat de Barcelona, que va començar com a historiadora de la noblesa,⁷³ i que ha investigat el món del comerç mediterrani medieval i les relacions amb Itàlia, és també membre de centre DUODA, des del qual ha col·laborat en diversos projectes de recerca amb Milagros Rivera (per exemple, en els projectes *Historias de vida de mujeres. Corona de Aragón y de Castilla: Fuentes librarias y documentales. Siglo XV*, i *Semblanzas biográficas femeninas. Coronas de Aragón y de Castilla. Fuentes librarias y documentales. Siglo XIV*, 2001-2007). Personalment ha encapçalat projectes de recerca sobre *Topografía de la espiritualidad femenina en Cataluña y Reinos peninsulares*, i actualment dirigeix el projecte titulat *Atlas de espiritualidad femenina en los Reinos Peninsulares*. Potser el més característic de la seva vessant investigadora és el trencament de fronteres, la incorporació a l'anàlisi de fonts literàries femenines no catalanes, el treball conjunt amb historiadores alemanyes i l'atenció preferent a l'espiritualitat femenina, que l'ha portat a publicar en revistes alemanyes de teologia. Té un notable coneixement de les dones místiques i visionàries de l'edat mitjana,⁷⁴ així com del mestre Eckart i els seus deixebles, especialment Heinrich Seuse,⁷⁵ i és coneixedora també de l'obra de Ramon Llull.⁷⁶

73. Blanca Garí, que va dedicar la seva tesi a l'estudi del llinatge dels Castellvell, és autora també d'*El señorío de Ventalló: historia de las familias Requesens, Caramany y Perramón, que lo poseyeron*, Ventalló, Nauta, 1989.

74. Ho palesa el seu llibre *La mirada interior*, Barcelona, Martínez Roca, 1999, escrit conjuntament amb Victòria Cirlot.

75. Heinrich SEUSE, *Vida*, Ed. i trad. de Blanca GARI, Barcelona, Siruela, 2013.

76. Ho prova la seva col·laboració en l'edició del *Liber de Sancta Maria* (2003).

HISTÒRIA DEL DRET I DE LES INSTITUCIONS

L'escola d'història del dret, que un dia dirigí amb tant de mèrit Josep Maria Font Rius, té avui com a capdavanter i continuador el seu deixeble, Tomàs de Montagut i Estragués, catedràtic de la Universitat Pompeu Fabra. Montagut, que sota la direcció de Font Rius va fer una tesi sobre el mestre racional,⁷⁷ figura clau de l'ordenament polític català en l'edat mitjana, ha orientat els seus treballs i els dels seus deixebles cap a l'estudi de les institucions centrals de govern de Catalunya i la Corona d'Aragó (sobretot la Generalitat i les Corts), l'administració local, el pensament jurídic i la seva aplicació i la justícia. Personalment, quant a dret i institucions locals, Montagut ha treballat sobre els costums d'Orta (1997), la carta de Tortosa (1999), el dret especial de Barcelona (2004) i, en general, la jurisdicció municipal (2001) i els ordenaments jurídics locals catalans (2005). Quant a institucions centrals de govern, la seva atenció s'ha orientat cap a les institucions fiscalitzadores de la Generalitat (1996) i les Corts generals de la Corona d'Aragó (1999). Respecte del pensament jurídic, l'activitat dels juristes i la recepció del dret, ha investigat sobre la recepció del dret feudal i del dret tributari (1993, 1999), els orígens del pactisme (1989), Lluís de Peguera i la seva obra (1998) i els juristes de Barcelona a la baixa edat mitjana (2001). I, finalment, en relació amb l'administració de justícia, Montagut ha estudiat el *Llibre del Consolat de Mar*, l'ordenament jurídic del mar (1997) i, en general, la justícia a la Corona d'Aragó (1999). Actualment, Tomàs de Montagut i l'autor d'aquest text dirigim un grup de recerca, del qual formen part els medievalistes Albert Martí, Josep Ribas, Ramon Sarobe i Jaume Vilaginés, la missió del qual és preparar l'edició d'un *Diplomatari sobre la justícia catalana medieval* (segles IX-XIII), acompanyat del corresponent estudi.

Entre els deixebles de Josep Maria Font Rius i Tomàs de Montagut, destaca Josep Serrano Daura, professor de la Facultat de Ciències Jurídiques i Polítiques de la Universitat Internacional de Catalunya. D'ençà de la publicació de la seva tesi, codirigida per Font i Montagut i defensada l'any 1996, Josep Serrano és l'especialista més reconegut del dret i les institucions locals de les viles de la Catalunya Nova.⁷⁸ Deixebles directes de Montagut també són Isabel Sánchez

77. Tomàs DE MONTAGUT, *El mestre racional a la Corona d'Aragó, 1283-1419*, Barcelona, Fundació Noguera, 1987.

78. Josep SERRANO, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova...*

de Movellán, autora d'una tesi sobre *La Diputació del General de Catalunya, 1413-1479* (2001),⁷⁹ i Elisabet Ferran, autora d'una tesi sobre el jurista Pere Albert (2001).⁸⁰

Menció molt especial, entre els historiadors del dret, mereix Max Turull, que és professor del Departament d'Història del Dret de la Universitat de Barcelona i s'ha especialitzat en l'estudi de la configuració jurídica del municipi medieval a Catalunya (orígens del règim municipal, organització i funcions dels consells) i de les finances municipals baixmedievales, dedicació que l'apropa a l'escola d'estudiosos de la fiscalitat i les finances que dirigeix Manuel Sánchez, amb qui ha col·laborat. La tesi de Max Turull, que va dirigir Manuel Riu, defineix l'essencial del seu perfil investigador: *Oligarquia, fiscalitat i règim municipal al món urbà de la Catalunya medieval, (Cervera entre 1026 i 1430)*, (1989), i és el punt de partida d'una àmplia investigació sobre el govern de les ciutats medievals a Catalunya⁸¹ que, per la temàtica, també s'orienta en el camí que molts anys enrere va encetar Josep Maria Font Rius.⁸²

LA RICA DIVERSITAT

La història medieval a Catalunya compta actualment amb un gran ventall d'especialistes que cobreixen tots el camps de la disciplina, fins i tot els més especialitzats. Però no tots es poden agrupar en escoles o grups de recerca.

És el cas de la història del poder, camp en què s'ha de destacar la monografia de Stefano M. Cingolani sobre Jaume I i Pere el Gran,⁸³ el volum sobre tractats i negociacions diplomàtiques de la Corona catalanoaragonesa amb Occitània, França i els estats italians entre 1067 i 1213, dirigit per Maria Teresa Ferrer

79. Derivació de la tesi és l'obra d'Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *Las instituciones fiscalizadoras de la Generalitat de Catalunya. Des de la reforma de 1413 fins al final del regnat de l'emperador Carles I, el 1556*, Barcelona, Sindicatura de Comptes de Catalunya, 2004.

80. Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006.

81. MAX TURULL, *El gobierno de la ciudad medieval: administración y finanzas en las ciudades medievales catalanas*, Barcelona, CSIC, 2009.

82. Pensem, és clar, en la tesi d'aquest mestre d'historiadors: *Orígenes del régimen municipal de Cataluña*, Madrid, Instituto Nacional de Estudios Jurídicos, 1946.

83. Stefano Maria CINGOLANI, *Jaume I: història i mite d'un rei*, Barcelona, Edicions 62, 2007; *Pere el Gran. Vida, actes i paraula*, Barcelona, Base, 2010.

JOSEP M. SALRACH

i Manuel Riu,⁸⁴ i la tesi del rossellonès Enric Dolset sobre el poder aristocràtic a la frontera catalana a l'oest del comtat de Barcelona entre els segles x i xii, una obra d'extraordinari interès que roman inèdita.⁸⁵

La història urbana compta, entre altres, amb les investigacions sobre Tarragona, entre les quals l'excel·lent tesi d'Eduard Juncosa,⁸⁶ sintetitzades per Maria Bonet i Amancio Isla;⁸⁷ sobre Lleida, també sintetitzades en volums dirigits per Flocel Sabater i Joan Josep Busqueta;⁸⁸ i sobre Barcelona, d'Antoni Riera i Gaspar Feliu, que sumen a les seves pròpies investigacions les de molts altres historiadors.⁸⁹

La història del comerç i dels mercaders catalans, les relacions mercantils mediterrànies i atlàntiques i la diplomàcia de la Corona catalanoaragonesa a la Península i la Mediterrània la porten endavant, entre altres, Roser Salicrú i Iván Armenteros des del CSIC; M.ª Dolores López, des de la Universitat de Barcelona, i Elisa Varela, des de la Universitat de Girona.⁹⁰ També Josep Hernando, catedràtic de la Universitat de Barcelona, a partir de les seves recerques, sobretot a l'arxiu de protocols de Barcelona, ha impulsat la investigació sobre les estructures del treball i del comerç

84. M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona Catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2009. A destacar especialment la col·laboració de Pere Benito en aquest volum.

85. Henri DOLSET, *Frontière et pouvoir en Catalogne médiévale. L'aristocratie dans l'ouest du comté de Barcelone (début du Xe – milieu du XIIe siècle)*, Tolosa de Llenguadoc, Université de Toulouse II – Le Mirail, 2004 (tesi dirigida per Benoît Cursente).

86. Eduard JUNCOSA, *Estructura y dinámica del poder en el señorío de Tarragona. Creación y evolución de un dominio compartido (ca. 1118-1462)*, Madrid, Universidad Complutense, 2013 (Tesi inèdita dirigida per Miguel Ángel Ladero i Mercè Aventín).

87. Maria BONET i Amancio ISLA, *Història de Tarragona. II. Tarragona medieval. Capital eclesiàstica i del Camp*, Lleida, Pagès, 2011.

88. Flocel SABATER (dir.), *Història de Lleida. II. Alta Edat Mitjana*, Lleida, Pagès, 2003; Joan Josep BUSQUETA (dir.), *Història de Lleida. III. Baixa Edat Mitjana*, Lleida, Pagès, 2003.

89. Gaspar FELIU i Antoni RIERA, «Activitats econòmiques», a Jaume SOBREQÜÉS (dir.), *Història de Barcelona*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, 1992, vol. 2, p. 137-272.

90. Serveixin de mostra el llibre de Roser SALICRÚ, *El sultanato nazarí de Granada, Génova y la corona de Aragón en el siglo XV*, Granada, Universidad de Granada, 2007; el llibre d'Iván ARMENTEROS, *Catalunya en la era de las navegaciones. La participación catalana en la primera economía atlántica (c. 1470-1540)*, Vilassar de Mar, Fundació Ernest Lluch i Lleida, Milenio, 2012; la tesi de M. Dolores LÓPEZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*, Barcelona, CSIC, 1995, i la d'Elisa VARELA, *El control de los bienes: los libros de cuentas de los mercaderes Tarascó: 1329-1348* (recurs electrònic), Barcelona, Universitat de Barcelona, 2011.

barceloní i ha dirigit no poques tesis doctorals sobre aquestes temàtiques. A la universitat de Barcelona, sota la direcció del professor Manuel Riu, es va elaborar també anys enrere la tesi de Dolors Pifarrer, que té el mèrit d'explorar un àmbit molt poc conegut del comerç internacional de Barcelona, el de la mar del Nord.⁹¹

De la història de la moneda en són segurament avui els representants més actius Xavier Sanahuja des de la Universitat de Lleida i Albert Estrada-Rius des del MNAC.⁹²

La història de l'Església i del pensament eclesiàstic sobre molts temes, entre els quals els relacionats amb la moral i l'economia, i l'edició i estudi de textos i manuscrits d'homages de l'Església medieval catalana continuen tenint en Josep Perarnau i Josep Hernando els seus millors representants, i en la revista *Arxiu de Textos Catalans Antics* el portaveu més solvent. Però a la recerca de Perarnau i Hernando hi podem afegir avui la de Lluís Monjas, autor d'una tesi sobre la reforma eclesiàstica baixmedieval.⁹³ Al terreny del pensament i la cultura des d'una perspectiva social, i també amb una atenció especial a la religiositat, cal atribuir la recerca de Jaume Aurell i Alfons Puigarnau.⁹⁴

La història de l'islam té en Dolors Bramon i Xavier Ballestín uns representants molt acreditats.⁹⁵

La història de la historiografia, a la qual, seguint les petjades de Ferran Soldevila, s'ha dedicat Maria Teresa Ferrer,⁹⁶ compta avui amb un historiador i

91. DOLORS PIFARRER, *El comerç internacional de Barcelona i el Mar del Nord (Bruges) a finals del segle XIV*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

92. Xavier Sanahuja és autor de nombrosos articles apareguts en revistes especialitzades com ara *Acta Numismatica*. De l'activitat desenvolupada per Albert Estrada-Rius al Gabinet Numismàtic de Catalunya en són bona mostra les exposicions que ha dirigit, com la dedicada a la moneda a la Mediterrània medieval (abril 2006 – abril 2007), amb el corresponent catàleg, l'edició del qual va dirigir: ALBERT ESTRADA-RIUS (dir.), *La moneda a la Mediterrània medieval*, Barcelona, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, 2006.

93. LLUÍS MONJAS MANSO, *La reforma eclesiàstica i religiosa de la província eclesiàstica Tarragonense al llarg de la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Fundació Noguera, 2008.

94. JAUME AURELL i ALFONS PUIGARNAU, *La cultura del mercader en la Barcelona del siglo XV*, Barcelona, Omega, 1998.

95. En són una petita mostra alguns dels seus darrers treballs: DOLORS BRAMON, *Moros, jueus i cristians en terra catalana: memòria del nostre passat*, Lleida, Pagès, 2013; i XAVIER BALLESTÍN, *Al-Mansur y la dawla 'amiriya: una dinámica de poder y legitimidad en el occidente musulmán medieval*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2004.

96. Maria Teresa Ferrer s'ocupa de la revisió històrica i Jordi Bruguera de la filològica de l'obra de Ferran Soldevila, *Les quatre gran Cròniques*, de la qual ja han aparegut els volums corres-

---

JOSEP M. SALRACH

filòleg erudit d'excepció, Stefano Maria Cingolani, que sense suport institucional de cap mena, només amb ajuts ocasionals i la complicitat d'editorials com Publicacions de la Universitat de València i Base, ha aconseguit emprendre una formidable tasca d'edició dels annals i els crònicons i de les grans cròniques catalanes medievals.⁹⁷

La història de la noblesa també està fent els seus progressos pel camí de les tesis doctorals: la de Francesc Rodríguez Bernal, sobre els Cardona,⁹⁸ i la d'Alejandro Martínez Giralt, sobre els Cabrera.⁹⁹ En l'estudi de la noblesa, com en el d'altres sectors o classes socials (la pagesia, la burgesia), els historiadors estan atents a les propostes metodològiques i interpretatives dels historiadors de les estructures de parentiu, que apliquen amb més o menys rigor i constància. Especialment, aquest camp de treball ha generat obres remarcables (de Lluís To, Martí Aurell i José Enrique Ruiz-Domènec) que potser permetrien parlar d'una escola catalana d'estudi de la família, si no fos que avui no ens sembla veure-hi la necessària continuïtat.¹⁰⁰

Quant a la història de l'època carolíngia, s'ha de fer esment de la continuïtat de la magna obra que va iniciar Ramon d'Abadal ara fa quasi cent anys, i que sembla que en breu pot arribar a la fi. Ens referim a *Catalunya Carolíngia*, la col·lecció, organitzada per comtats, en la qual s'editen tots els documents

---

ponents al *Llibre dels feits del rei En Jaume*, la *Crònica* de Bernat Desclot i la *Crònica* de Ramon Muntaner.

97. Serveixi de mostra la seva monumental obra *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, i la síntesi *La memòria dels reis: les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle X fins al XIV*, Barcelona, Base, 2007.

98.. FRANCESC RODRÍGUEZ BERNAL, *Los Cardona: familia, poder y territorio en Cataluña (siglos X-XIII)*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2004 (Tesi inèdita, dirigida per José Enrique Ruiz Domènec i Martí Aurell). A partir de materials d'aquesta tesi, Francesc Rodríguez Bernal ha escrit el llibre *Els vescomtes de Cardona al segle XII: una història a través del seus testaments*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida i Institut d'Estudis Ilerdencs, 2009.

99. En espera de la finalització d'aquesta tesi, Alejandro Martínez Giralt ha publicat ja un llibre que dona un tast dels seus coneixements sobre el llinatge dels Cardona: *El poder feudal, els seus agents i el territori. El vescomtat de Cabrera (1199-1423)*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans, 2012.

100. JOSÉ ENRIQUE RUIZ-DOMÈNEC, *L'estructura feudal: sistema de parentiu i teoria de l'aliança en la societat catalana: c. 980-c. 1220*, Sant Boi del Llobregat, Edicions del Mall, 1985; Lluís To, *Família i hereu...*; i Martí AURELL, *Les noces del comte: matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998.

catalans dels segles IX i X. Actualment hi ha editats els volums I-VI. El volum VII, dedicat al comtat de Barcelona, i el VIII, corresponent als comtats d'Urgell i Cerdanya, ja estan molt avançats i sembla que es publicaran aviat. Actualment en tenen la direcció Gaspar Feliu i Josep M. Salrach, mentre que l'autoria d'aquests volums VII i VIII correspon a Ramon Ordeig, Ignasi Bages, Pere Puig Ustrell i Josep Soler.¹⁰¹ Encara en aquest període carolingi de la història de Catalunya, anem a publicar un llibre nostre on l'anàlisi de la pràctica judicial s'efectua en el marc de la història social i del poder.¹⁰²

Desvinculat d'aquest nucli, a Tarragona el professor Amancio Isla, que va fer una tesi sobre Galícia en l'alta edat mitjana,¹⁰³ s'ha convertit en un acreditat expert sobre l'època carolíngia¹⁰⁴ i un bon coneixedor de la història dels regnes peninsulars en els segles VII-XII.¹⁰⁵

Després d'haver-nos referit a la *Catalunya Carolíngia*, que patrocina l'IEC, no voldríem acabar sense fer esment de la ingent tasca d'edició de fonts medievals que porta a cap la Fundació Noguera, i de la qual n'és l'ànima impulsora Josep Maria Sans Travé, medievalista i director de l'Arxiu Nacional de Catalunya. En la col·lecció «Diplomataris» de la Fundació Noguera s'han editat quasi tots els fons documentals de les principals institucions civils i religioses de Catalunya dels segles XI-XIII, i també no pas pocs fons dels segles XIV i XV. Quan l'any 1991 Thomas N. Bisson va ser investit doctor honoris causa a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, en el discurs corresponent va lamentar que, tenint Catalunya un patrimoni documental únic a Europa, els

101. Els volums de la col·lecció *Catalunya carolíngia* publicats fins ara són els de Ramon d'ABADAL, *Catalunya Carolíngia, I. El domini carolingi*, Barcelona, IEC, 1986; Ramon d'ABADAL, *Catalunya Carolíngia, II. Els diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona, IEC, 1926-1950, 2 vol.; Ramon d'ABADAL, *Catalunya Carolíngia, III. Els comtats de Pallars i Ribagorça*, Barcelona, IEC, 2007, 2 vol. (2a ed.); Ramon ORDEIG, *Catalunya Carolíngia, IV. Els comtats d'Osona i Manresa*, Barcelona, IEC, 1999, 2 vol.; Santiago SOBREQÜÉS, Santiago RIERA i Manuel ROVIRA, *Catalunya Carolíngia, V. Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, Barcelona, IEC, 2003, 2 vol.; i Pere PONSICH, *Catalunya Carolíngia, VI. Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, Barcelona, IEC, 2006, 2 vol.

102. Josep M. SALRACH, *Justícia i poder a Catalunya abans de l'any mil*, Vic, Eumo, 2013.

103. Amancio ISLA, *La sociedad gallega de la Alta Edad Media*, Madrid, CSIC, 1992.

104. Amancio ISLA, *La Europa de los carolingios*, Madrid, Síntesis, 1993.

105. Amancio ISLA, *Memoria, culto y monarquía hispánica entre los siglos X y XII*, Jaén, Universidad de Jaén, 2006; i Amancio ISLA, *Ejército, sociedad y política en la península ibérica entre los siglos VII y XI*, Madrid, CSIC, 2010.

JOSEP M. SALRACH

medievalistes catalans no dediquessin prou esforços a preparar-ne l'edició i així posar-lo al servei de la comunitat científica internacional. Avui que la col·lecció «Diplomataris» de la Fundació Noguera ja compta amb una seixantena de volums, aquest retret estaria fora de lloc.¹⁰⁶ També en les col·leccions «Textos i Documents», «Estudis», «Acta Notariorum Cataloniae» i «Llibres de Privilegis», de la mateixa Fundació Noguera, s'hi han publicat moltes fonts medievals i preciosos estudis, dels quals la nòmina d'autors allargaria enormement la llista dels que ja hem esmentat i faria del tot impossible una adequada valoració personal.

FORA DELS LÍMITS

Dels medievalistes catalans n'hi ha dos, Flocel Sabaté i José Enrique Ruiz-Domènec, que ens resulten inclassificables. La seva capacitat de treball és tan gran i la curiositat tan desbordant que han multiplicat les recerques i la diversitat de camps de treball fins al punt que quasi no hi ha parcel·la de la història medieval en què no hi hagin entrat. A més, no satisfets amb els límits de la parcel·la sobre la qual és van especialitzar en els seus inicis, que deuen considerar massa estrets, han fet excursions lluny, molt lluny, del terreny originari, fins i tot, en algun cas, fora del medievalisme estricte.

Molt proper, en els seus inicis, a Georges Duby, José Enrique Ruiz-Domènec, catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona, es va especialitzar els anys vuitanta en temes relacionats amb el parentiu, la sexualitat, els ideals cavallerescos i el món de les dones. Com a historiador de la societat, s'ha interessat fonamentalment per la noblesa del segle XII i, concretament, pel que en diu «la memòria dels feudals i de la cavalleria», i també, culturalment, per l'herència mediterrània, que considera fonamentals en la construcció de la identitat euro-

106. Impossible relacionar aquí tots els volums de la col·lecció, que són per ells mateixos un testimoni excel·lent de l'esforç investigador dels medievalistes catalans. Serveixin com a botons de mostra, pel nombre i la importància dels documents que s'hi editen, els volums dedicats als pergamins de la seu de Barcelona del segle XI i els que recullen els pergamins de l'antic arxiu dels comtes de Barcelona des de Ramon Borrell fins a Ramon Berenguer IV: Josep BAUCCELLS *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, 5 vol.; Gaspar FELIU i Josep Maria SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, 3 vol.; i Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Barcelona, Fundació Noguera, 2010, 4 vol.

pea.¹⁰⁷ Molt obert des del anys noranta als mitjans de comunicació (diaris, revistes, televisió), amb els quals col·labora assíduament, ha compatibilitzat la investigació històrica de temàtica medieval i moderna, de contingut biogràfic,¹⁰⁸ amb l'assaig en què, partint dels seus coneixements d'historiador, expressa punts de vista personals sobre problemes internacionals a vegades ben actuals,¹⁰⁹ i sobre la història d'Espanya de totes les èpoques i el problemàtic encaix de Catalunya a Espanya.¹¹⁰

El cas de Flocel Sabaté, catedràtic de la Universitat de Lleida, és diferent. Ensenya, investiga i escriu sobre temes quasi únicament medievals, però no ens sembla possible emmarcar-lo en una escola, tradició o tendència determinada, perquè la seva enorme capacitat de treball l'ha portat i el porta a batre's en múltiples fronts. Només direm que en la seva bibliografia hi ha publicacions sobre alta i baixa edat mitjana a propòsit de feudalització, models polítics, fonts històriques, sexualitat, pena de mort i justícia, institucions com les vegueries i el sometent, relacions entre municipis i monarquia, història local i comarcal, violència, castells, Església, oligarquia urbana, frontera, islam, identitat, orígens de Catalunya, fiscalitat i finances, cerimònies fúnebres, expansió territorial, vida domèstica, alimentació, etc.¹¹¹ Dotat d'una enorme erudició, que justifica aquesta diversitat de registres, Flocel Sabaté és segurament avui qui millor coneix l'estructura territorial, politicoadministrativa, de la Catalunya medieval, temàtica que podríem considerar que conforma la seva veritable especialitat.¹¹²

107. Ho palesa el seu llibre *El Mediterráneo: historia y cultura*, Barcelona, Península, 2004.

108. En aquest terreny, els seus millors llibres dels darrers anys, situats en la frontera entre la història medieval i moderna, són segurament *El Gran Capitán: retrato de una época*, Barcelona, Península, 2002; *Isabel la Católica o el yugo del poder*, Barcelona, Península, 2004, i *Leonardo da Vinci o el misterio de la belleza*, Barcelona, Península, 2005.

109. En són exemple els llibres *Palestina, pasos perdidos*, Barcelona, Destino, 2004, i *Europa, las claves de su historia*, Barcelona, RBA, 2010.

110. A *España, una nueva historia*, Madrid, Gredos, 2009, hi proposa una lectura personal i original de la història d'Espanya, i a *Catalunya, España. Encuentros y desencuentros*, Barcelona, Libros de Vanguardia, 2010, hi aborda, amb la visual posada en Catalunya, les relacions entre centre i perifèria.

111. Els seus llibres dels darrers anys mostren bé aquesta diversitat temàtica: *Cerimònies fúnebres i poder municipal a la Catalunya baixmedieval*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2003; *La feudalización de la sociedad catalana*, Granada, Universidad de Granada, 2007, i *El sometent a la Catalunya medieval*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2007.

112. Com acostuma a passar, és la tesi doctoral la que en el seu dia va marcar el camí de l'especialització: *El veguer a Catalunya: anàlisi del funcionament de la jurisdicció reial al segle XIV*,

---

JOSEP M. SALRACH

Bon coneixedor, a més, del dia a dia de les publicacions, i amb una consciència clara de la necessitat de publicar síntesis que marquin l'estat actual de la recerca en els camps més importants de la història medieval, Flocel Sabaté ha esmerçat també grans esforços a sintetitzar-ne els avenços i donar ensems la seva personal interpretació. Ho fa, segurament, traslladant a l'escrit la seva inquietud com a docent que vol oferir al seus deixebles i col·legues de professió unes eines de treball, sens dubte, molt rigoroses i útils.¹¹³

Flocel Sabaté ha participat en nombrosos projectes científics i també n'ha dirigit molts. Actualment és l'investigador principal d'un projecte sobre l'anàlisi de les forces cohesives i disruptives que fan possible la unió de grups de persones i la cohesió en regions com a fenomen històric, projecte finançat per l'European Science Foundation, i especialment aplicat al cas català. Hi participen les universitats de Lleida, Barcelona, Autònoma de Barcelona, Tarragona, Pompeu Fabra i Rennes. Entre 2009 i 2012 ha dirigit el projecte «Identitat, memòria i ideologia», i és el cap d'un grup de recerca consolidat anomenat «Espai, Poder i Cultura».¹¹⁴

CONCLUSIONS

Després d'una anàlisi i una descripció prou llargues, les conclusions seran breus. Quan contemplem la producció historiogràfica en història medieval dels darrers anys a Catalunya, hem de remarcar-ne la diversitat i complexitat. No és fàcil agrupar tota la ingent massa d'articles i llibres produïts en unes temàtiques o línies de recerca de perfils ben definits, única manera, al nostre entendre, de poder construir un relat amb una certa coherència. I això és així perquè qui més qui menys, entre els medievalistes catalans, cultiva diverses parcel·les alhora. Això no obstant, sembla evident que podem identificar sis escoles o tradicions historiogràfiques on ubicar el gruix de la producció dels nostres medievalistes.

Barcelona, Universitat de Barcelona, 1993 (Tesi Doctoral inèdita). Però l'obra que avui millor palesa i mostra la tallad'especialista de Flocel Sabaté és *El territori de la Catalunya medieval: percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997.

113. És el cas, per exemple, de *L'expansió territorial de Catalunya (segles IX-XII): ¿conquesta o repoblació?*, Lleida, Universitat de Lleida, Servei de Publicacions, 1996.

114. De totes aquestes inquietuds investigadores n'és testimoni l'obra col·lectiva, coordinada per Flocel Sabaté, que porta per títol *L'Edat Mitjana: món real i espai imaginat*, Catarroja i Barcelona, Afers, 2012.

Són les escoles o línies d'investigació d'història rural, fiscalitat i finances, arqueologia, alimentació i crisis de subsistència, història de gènere o història de les dones i història del dret i de les institucions.

La història rural és potser el domini més tradicional i més fecund, quant a volum de producció, i això perquè el gruix de la documentació conservada hi concerneix, la qual cosa és ben lògica atesa la omnipresència del camp i la seva gent en el món medieval. Amb excepcions notables, però, no diríem que les novetats més grans es troben en aquest sector.

Com ja hem dit abans, la novetat més gran és la creació *ex novo* d'una escola d'estudiosos de les finances i la fiscalitat que ha proporcionat ja un volum considerable de treballs d'investigació, tots ells de gran qualitat, treballs que ens proporcionen una visió nova de la història del poder i de la seva intersecció amb la societat.

L'arqueologia medieval té més tradició, però ha estat els darrers anys que la pràctica d'aquesta disciplina i la visió del passat que amb l'arqueologia s'obté ha començat a estendre's ampliant la visió que comunament es tenia de la societat medieval. Les dues escoles d'arqueologia que treballen a Catalunya, amb metodologies que ens semblen parcialment diferents, més que oposar-se o rivalitzar entre elles en realitat es complementen en la mesura que analitzen temps, societats i parcel·les diferents del passat.

L'alimentació i les crisis de subsistència marquen una altra línia de treball també molt nova com a tal, però que ja ha començat a donar fruits. Podem suposar que, en la mesura en què l'historiador és sensible als problemes del seu temps, aquest front historiogràfic tindrà continuïtat. I la raó és clara: enllaça amb les preocupacions socials del present, mostrant que les societats passades es van enfrontar a conjuntures que tenen certs paral·lelismes amb l'actual.

L'escola d'història de les dones o de la història de gènere té més tradició a casa nostra. No és, per tant, una moda o un sector del treball historiogràfic al qual s'hagin dedicat algunes historiadores de forma conjuntural. El temps transcorregut des dels inicis de l'escola fins avui amb el volum de publicacions, tesis i altres activitats científiques ho demostra. El treball fet és més que notable i la incorporació de noves fornades de dones medievalistes a la investigació en temes de gènere mostra que l'escola és ben viva i té futur. I això és així no només per la qualitat indiscutible de les caps visibles de l'escola, sinó també perquè els ròssecs de les nostres tradicions culturals, els rols familiars i les formes de vida i d'organització del treball en la societat encara estan afectats per prejudicis i

---

JOSEP M. SALRACH

discriminacions de sexe, que expliquen i legitimen la dedicació de no poques historiadores a investigar en el passat les arrels d'aquest present.

Finalment, l'escola d'historiadors del dret i de les institucions. És una escola tan antiga com l'escola d'història rural o més, però antiguitat no és encarcarament. L'escola s'ha renovat fent entrar en l'anàlisi noves temàtiques i, en alguns casos, establint línies de col·laboració amb altres escoles com la dels historiadors de la fiscalitat i les finances, i la dels historiadors del món rural.

Anys enrere, llegint una tesi doctoral francesa que estava a punt de ser defensada, dedicada a història medieval de Catalunya, i en la qual el doctorant demostrava estar molt al corrent de la historiografia catalana més actual, vaig topar (que em perdonin l'ús de la primera persona en aquest paràgraf) amb l'afirmació següent referida a nosaltres, el medievalistes catalans: «no es llegeixen entre ells ni se citen». Confesso que no em va sorprendre gaire, perquè ja havia sentit de paraula alguna opinió semblant. Ara bé, posada per escrit feia més impressió. No hi estava gaire d'acord, però, al capdavall, la mirada des de fora deu ser més objectiva que la de dins. En tot cas, si això era així encara no fa gaires anys, i potser (i subratllo l'adverbi) se'n podria trobar l'explicació en prejudicis ideològics heretats de la lluita contra la dictadura, actualment diria que ja no ho és tant, amb una lamentable excepció: la impressió, per no dir la certesa, que els medievalistes, en general, no estem al corrent com deuríem dels treballs de les nostres companyes de professió, les que abans he agrupat amb la denominació d'historiadores de la dona o historiadores de gènere. També he d'afegir que alguna cosa queda d'aquell passat, alguna cosa que es barreja amb una certa miopia intel·lectual, i amb una pèrdua d'atractiu de la disciplina. Un exemple servirà per explicar-me millor: la lectura d'una tesi doctoral és en països historiogràficament avançats, com França, un esdeveniment acadèmic de primera magnitud, que congria la presència no només dels professors del departament concernit sinó d'altres de la mateixa universitat i de col·legues d'altres universitats, a vegades força allunyades. Entre nosaltres això no passa o passa molt rarament, de manera que la lectura de la tesi, per valuosa que sigui l'obra presentada, transcorre, com diríem, en la més estricta intimitat.

No voldríem acabar, però, sense ressaltar alguns aspectes positius –avui se'n diria punts forts– de la medievalística catalana actual. Potser el més positiu és l'obertura a l'exterior, la col·laboració en projectes internacionals i els intercanvis amb universitat estrangeres, amb tot el que això ha significat i significa de renovació metodològica i temàtica. I com que aquí tenim uns arxius extra-

ordinaris, i les noves fornades de medievalistes estan més ben formades que les precedents, el resultat avui són millors que ahir. Ho continuaran essent en el futur? La llavor, com s'ha vist, és bona i abundosa, però caldrà veure si la crisi que ens oprimeix i la deriva del món occidental, sobretot la zona euro, amb les polítiques d'ajustament pressupostari, no acabaran ofegant-nos. De fet, ja és una evidència de fa temps que l'ajut públic a la recerca fa prevaler les ciències en detriment de les humanitats, i, dintre d'aquestes, la història contemporània en detriment de la resta. Tot i així, com que hi havia recursos, la disciplina ha sobreviscut i fins i tot prosperat, però potser aquesta vegada el futur ja no serà millor. Tant de bo m'equivoqui!